

PERIODIZACIJA I OCJENE USTANKA SRBA U VOJVODINI GODINE 1848/49. U NAŠOJ HISTORIOGRAFIJI

Zlatko Stubić

Godina 1848/49. označena je u evropskoj povijesti kao godina revolucija. Revolucionarni pokreti ne zaobilaze niti habsburšku monarhiju pa se snažno manifestiraju i u njenim južnoslavenskim dijelovima, u Vojvodini i Hrvatskoj. U većini država imali su oni buržoasko-demokratski karakter, ali su im ciljevi, shodno posebnostima društveno-ekonomskog i nacionalnog razvitka, bili i nacionalno ujedinjenje i oslobođenje, a sve prisutniji sukobi radništva i buržoazije daju nekim pokretima 1848. socijalni karakter.¹ Vojvodina, kao i Hrvatska, spada u red onih zemalja koje su revolucionarna zbivanja 1848/49. zatekla u nepovoljnoj društveno-ekonomskoj situaciji; u njoj, naime, ne bi došlo do revolucionarnih gibanja da nije bilo tako snažnog vanjskog poticaja. Gospodarski i društveno slabo razvijena, Vojvodina ulazi u revoluciju 1848. pod političkim i ekonomskim pritiskom centralističke tuđinske vlasti, što pak uvjetuje neke specifičnosti u sveukupnom odvijanju revolucionarnih zbivanja na tom području. Dvojnost srpskog pokreta, koji je kao autonoman nesumnjivo bio napredan i revolucionaran u prvoj fazi, što nakon gušenja revolucionarnih previranja u Italiji i Češkoj od strane Beča te uključivanja ustaničkih snaga u carsku vojsku postaje problematično, izazvala je dijametralno različita mišljenja u radovima nekih naših historičara.

Problemom periodizacije i ocjene ustanka Srba u Vojvodini 1848/49. bavio se Vaso Bogdanov, u svom radu »Ustanak Srba u Vojvodini i mađarska revolucija 1848. i 1849.«² te u drugom, prerađenom izdanju (bez naznake godina), pod naslovom »Nacionalni i socijalni sukobi Vojvođana i Mađara 1848—1849.«³ S uopćenim mišljenjem suvremenika, po kojem su Mađari za revolucije 1848/49. bili nosioci napretka i demokratizma, a nemađarski narodi nosioci reakcije, Bogdanov se ne slaže, smatrajući ga posljedicom slabe upućenosti u stvarne događaje, kao i niza netočnih izjava sudionika, što je pomoglo formiranju takve ocjene. To se prije svega odnosi na izjave samih

¹ J. Šidak: Studije iz hrvatske povijesti za revolucije 1848/49, Zagreb, 1979, 18

² V. Bogdanov: Ustanak Srba u Vojvodini i mađarska revolucija 1848. i 1849, Subotica, 1929.

³ V. Bogdanov: Nacionalni i socijalni sukobi Vojvođana i Mađara 1848—1849, Zagreb, bez godine izdanja

Srba, napose patrijarha Rajačića.⁴ Već krajem 1848. i početkom 1849. kad se jasnije naziralo da će Austrija oružjem nadvladati Mađare, nastoje Srbi prikazati kako je vojvođanski ustanak od samog početka bio vođen sa ciljem obrane habsburške dinastije, nadajući se da će na taj način, kao na gradu za vjerno držanje, dobiti od dvora priznanje i potvrdu vlastitih revolucionarnih tekovina.⁵ Tomu je pridonio i niz suvremenih proglašenja i brošura, u kojima se pozivalo na borbu za očuvanje cjelokupnosti Austrije, čime se iskrivljavao pravi karakter vojvođanskog ustanka.⁶ I sama je Austrija podržavala takvu ocjenu, odbijajući kasnije zahtjeve Srba da im se priznaju revolucionarne tekovine, tvrdeći da je očuvanjem monarhije »cilj njihove borbe postignut i oni nemaju više što da traže«.⁷ Bogdanov posebno naglašava ulogu vođe mađarske revolucije Lajosa Kossutha u stvaranju negativne ocjene o ustanku Srba u Vojvodini 1848. Poslije poraza revolucije, Kossuth je putujući zapadnom Evropom i Amerikom, u nizu govora, predstavljao događaje onako kako je to išlo u korist Mađara, prikrivajući nazadnost njihove nacionalne i socijalne politike spram nemađarskih naroda Ugarske⁸. Na formiranje negativne ocjene srpskog ustanka 1848/49, znatno je utjecao i stav Marxa i Engelsa, koji su u vrijeme revolucije, objavljujući propagandne članke u »Novim rajnskim novinama«, svesrdno podržavali Mađare u ratu s Austrijom, osuđujući ujedno slavenske pokrete 1848. kao kontrarevolucionarne.⁹ Pišući kasnije o 1848, oni u mnogomu korigiraju ocjene o mađarskoj revoluciji,¹⁰ ali »nisu u istom duhu ispravili i svoje ranije mišljenje o srpskom pokretu«.¹¹

U svom kompleksnom pristupu toj problematici, Bogdanov analizira bitna obilježja srpskog ustanka, odbacujući uopćene negativne ocjene. Vrlo važnom smatra on činjenicu da se narod, na vijesti o revoluciji na zapadu, digao u pojedinim vojvođanskim mjestima već u drugoj polovici ožujka.¹² Bio je to spontan ustanak i u slijedeća dva mjeseca sasvim neovisan o bilo čijem utjecaju.¹³ Time Bogdanov odbija tvrdnje da je ustanak vojvođanskih Srba bio potaknut od Austrije, sa ciljem da guši mađarsku revoluciju. Naprotiv, u toj fazi Srbi pozdravljaju mađarske revolucionare, nadajući se suradnji,¹⁴ dok s Austrijom nemaju nikakvih veza, već, štoviše, ustaju i »protiv austrijske vlade i protiv svih austrijskih vlasti na teritoriju Vojvodine«.¹⁵

Ustanak Srba se proglašavao reakcionarnim i zbog uloge koju je u njemu odigralo pravoslavno svećenstvo, posebno nakon što je na Majskoj skupštini, navodno, vođenje ustanka prešlo u njegove ruke. Za Bogdanova je to

⁴ Bogdanov, Nacionalni i . . . , 7

⁵ isto, 7 i 8

⁶ isto, 8

⁷ isto, 9

⁸ isto, 9—11

⁹ V. Bogdanov: O revolucionarnosti i kontrarevolucionarnosti nacionalnih pokreta u Podunavlju 1848/49, Živa prošlost, Zagreb, 1957, 95

¹⁰ »Nema nikakve sumnje, da su historijsku istinu o karakteru, ulozi i vodstvu mađarskog pokreta Marks i Engels iznijeli u tim svojim djelima (u »Revoluciji i kontrarevoluciji u Njemačkoj«, u »Herr Vogtu« i u Korespondenciji 1850—1860), a ne u propagandističkim člancima Novih Ranjskih Novina.« isto, 96—97

¹¹ isto, 97

¹² Bogdanov, Nacionalni i . . . , 57

¹³ isto, 61—62

¹⁴ isto, 58—59

¹⁵ isto, 60

sasvim netočna i proizvoljna tvrdnja, jer »svećenici su imali samo toliko utjecaja na ustanički narod, ukoliko su se stavili u službu ustanka«. ¹⁶ Prije svega, on ističe bitnu razliku u socijalnom položaju između nižeg i višeg svećenstva. Niže svećenstvo je živjelo u lošim materijalnim uvjetima, bilo je blisko narodu pa je i u revoluciji bilo uz njega. ¹⁷ To se ne može reći za više svećenstvo, koje je bilo bogato, odvojeno od naroda i njemu omraženo. Ono, osim nekoliko iznimaka, uopće nije sudjelovalo u ustanku, štoviše, nije sudjelovalo ni u radu Majske skupštine. ¹⁸ Čak je i sam patrijarh Rajačić ¹⁹ bio uvučen u ustanak time što je bio prisiljen sazvati narodnu skupštinu. ²⁰ O bilo kakvom njegovom utjecaju na razvitak ustanka ne može se govoriti do polovice srpnja, tj. do njegova povratka iz neuspjele deputacije u Innsbruck, gdje se nastojalo od cara ishoditi potvrdu odluka skupštine. ²¹

Bogdanov naglašava socijalni moment u vojvođanskom ustanku, s obzirom na težinu životnih prilika stanovništva pred sam ustanak. Zaključuje da je »glavna, životna potreba i građana i seljaka i graničara bila u tomu da se sruše stari feudalni društveni odnosi, da se uništi vojnička despotija i da se riješi agrarno pitanje«. ²² Vodstvo i presudnu ulogu u događajima imalo je vojvođansko građanstvo, koje je učinilo »da je taj ustanak bio prvenstveno i uistinu ustanak ugnjetene, slobodnjačke i napredne buržoazije, protiv ostataka feudalizma i srednjovjekovne despotije.« ²³ I nacionalizmu srpskih ustanika predbacivalo se da je konzervativan i reakcionaran, među ostalim i stoga što je imao vjersko obilježje. Bogdanov zaključuje da je sasvim prirodno da »narod koji se našao usred novih prilika i potreba, nemajući drugih dovoljno izgrađenih političkih ili društvenih organizacija, prenese i socijalnoekonomsku borbu na jaku vjersku organizaciju koja je već postojala«, ²⁴ i koja je kroz stoljeća bila za Srbe »brana protiv feudalizma, protiv feudalnog iskorišćavanja i ugnjetavanja od stranaca«. ²⁵ Demokratski karakter srpskog ustanka manifestira se u socijalnom sastavu sudionika, ²⁶ u pitanju nacionalnih manjina, ²⁷ kao i u stavu prema

¹⁶ isto, 67

¹⁷ isto, 66

¹⁸ isto, 65

¹⁹ Sažetu ocjenu patrijarha Rajačića dao je Bogdanov u članku »O nekim osnovnim problemima četrdesetosme«: »... spahija, i klerikalni reakcionar, tuđi sluga i carski komesar, sprovodnik kontrarevolucije, koja ugušuje sva narodna prava i slobode...«, Historijski zbornik, II, Zagreb 1949, 306

²⁰ Bogdanov, Nacionalno i..., 65.

²¹ »I ovaj vrlo važan period ustanka, od Majske skupštine do patrijarhovog povratka ostao je dakle potpuno nezavisan ne samo od Beča, nego čak i od Patrijarha«, isto, 69

²² isto, 73

²³ isto, 72

²⁴ isto, 82

²⁵ isto, 81

²⁶ »Poznato je da su se vojvođanski ustanici regrutirali iz seljaka, građana, Graničara, omladine, inteligencije i nižeg svećenstva, i da plemići i više svećenstvo nisu učestvovali u ustanku, osim malobrojnih, neznatnih izuzetaka«, isto, 87

²⁷ »Još na majske skupštini ustanici su proglasili da stvar rumunjske narodnosti smatraju svojom stvari, i sve slobode i sva prava, koja su tražili za sebe, tražili su i za Rumunje. Pa i kasnije su se ustanici borili i za druge ugnjetene narodnosti i njihovu sudbinu smatrali nerazdvojnomo od sudbine svoga naroda. I ne samo da su tražili slobodu i prava i za druge narodnosti, nego su, im ta prava i tu slobodu i davali na svom teritoriju«, isto, 90

ratu u Italiji.²⁸ Glavni je pak uzrok sukobu između Mađara i Srba bila socijalna suprotnost tih dvaju pokreta, srpskog, kojemu su nosioci bili širi narodni slojevi, nasuprot mađarskog, u kojem je vodstvo bilo u rukama srednjeg plemstva. Sukob je pospješila i potpuna isključivost mađarske vladne prema zahtjevima srpskih ustanika pa je ona ubrzo »prešla na otvorenu kontrarevoluciju, nastojala je da nasiljem, vojskom, prijekim sudom, opsadnim stanjem uguši vojvođanski ustanak«.²⁹

Rezimirajući, na kraju, Bogdanov analizira odnos ustanika spram Austrije, prikazujući ga u pet perioda. Prvi period, od početka ustanka polovicom ožujka do povratka Rajačića iz Insbrucka polovicom srpnja, smatra on potpuno samostalnim i nezavisnim od utjecaja kako Austrije tako i samog Rajačića. Drugi period, od patrijarhova povratka do Mayerhofferova³⁰ pisma početkom kolovoza, također se odvija bez ikakvog austrijskog upliva, a patrijarh je još uvijek samo reprezentant srpskog pokreta. Treći period, od početka kolovoza do zaključenja druge narodne skupštine polovinom listopada, smatra Bogdanov vrlo važnim jer su se tada među ustanicima javile dvije protivne struje. Prva struja, na čelu s Đorđem Stratimirovićem predstavlja one snage koje su revoluciju i pokrenule, dajući joj svojim zahtjevima demokratski karakter. Drugu struju predstavlja neznatna manjina, na čelu s patrijarhom Rajačićem, kojemu je cilj »učiniti srpski pokret što manje revolucionarnim, ukloniti iz pokreta što je više moguće demokratski, napredni momenat, saobraziti pokret prema svojoj i bečkoj volji«.³¹ Takav Rajačićev stav nesumnjivo je bio posljedica njegove osobne reakcionarnosti i konzervativnosti, kao i želje da se autokratski nametne pokretu, ali prvi puta i posredne podrške koju mu je preko Jelačića uputio dvor.³² Za četvrti period, od polovice listopada 1848. do početka 1849. značajni su carski ukazi kojima se Rajačić potvrđuje za patrijarha, a Supljikac za vojvodu. Dobivši time podršku od Beča, Rajačić još dosljednije djeluje protiv Stratimirovića i naprednih ustaničkih snaga. U tom sukobu on ne nalazi podršku u narodu već se oslanja na vanjske snage, na Jelačića, srbijansku i austrijsku vladu.³³ U takvoj situaciji, bojeći se vanjske intervencije protiv srpskog ustanka, Stratimirović se povlači. U petom i posljednjem periodu, od početka 1849. do kraja ustanka 11. lipnja 1849, Austrija se potpuno nameće srpskom pokretu, gušeći njegov demokratski karakter. U tomu joj svesrdno pomaže Rajačić, pokazujući svoju lojalnost postavljanjem Mayerhoffera za privremenog komandanta srpske vojske, a potom i ukidanjem slobode štampe i

²⁸ »Taj stav bio je u ovome: Vojvođanski Srbi trebaju se kod svoje kuće boriti za svoju slobodu i svoja prava, a ne za tuđ račun da idu ugušivati slobodu u Italiji«, isto, 90

²⁹ isto, 95

³⁰ »Mayerhoffer u tom svom pismu, koje je potpuno privatnog karaktera, iznosi da će car napustiti mađarsku stvar, i da će u budućnosti, po mišljenju Mayerhofferovu, zajedno s Hrvatskom i Vojvodinom raditi protiv Mađžara«, isto, 113.

Mayerhoffer je bio u to vrijeme austrijski konzul u Beogradu te se zanimao za vojvođanske događaje, vršeći pritom znatan utjecaj na Rajačića

³¹ Bogdanov, Nacionalno i ... , 118

³² Jelačić obavještava 28. kolovoza pismom Rajačića da će dvor priznati pravednost hrvatske i srpske stvari. Taj datum smatra Bogdanov prvim, još nesigurnim, vezama patrijarha i Beča, isto, 126

³³ isto, 132

ostalnih revolucionarnih tekovina. Iako je to značilo pobjedu kontrarevolucije i potpuni poraz vođovanskog ustanka, Bogdanov naglašava i u tom periodu snažan otpor naroda »protiv podvođenja ustanka austrijskim reakcionarnim interesima«. ³⁴

Nakon svega iznesenog, dadu se izlučiti tri osnovne Bogdanovićeve teze o pokretu uopće: Srbi nisu odigrali 1848. kontrarevolucionarnu ulogu; sav pokret se osim na sukob s Mađarima sveo na konflikt srpskog građanstva i svećenstva; srpski narod se ne smije poistovjećivati s njegovim patrijarhom.

Čitavim kompleksom tih problema bavio se i Radoslav Perović, u studiji: »O srpskom pokretu u Vojvodini 1848—49«³⁵, objavljenoj kao predgovor knjizi: »Građa za istoriju srpskog pokreta u Vojvodini 1848—1849«, dajući ustanku Srba sveukupno negativnu ocjenu.

Prvoj fazi pokreta, koja ide do Majske skupštine, on ne odriče spontanost, pa je i smatra pozitivnim periodom ustanka, premda naglašava da je »stihijnost nužno vodila porazu«. ³⁶

U drugoj fazi, u razdoblju od Majske skupštine do početka austro-mađarskog rata, postaje to narodnooslobodilački pokret, ali se on razvija »nezavisno od zvanične politike srpskog reakcionarnog vođstva«, pa je i novouspostavljena narodna vlast »često bila u opozicionom stavu bilo prema Glavnom odboru, bilo prema patrijarhu kao zvaničnom vođi pokreta«. ³⁷

Treća faza pokreta podudara se s trajanjem austrijsko-mađarskog rata i u njoj se, smatra autor, gube demokratska obilježavanja, srpska ustanička vojska postaje dijelom carske vojske, a sam pokret time posustaje, da bi se početkom 1849. potpuno ugasio. ³⁸ To pasiviziranje smatra Perović najvećom greškom pokreta. ³⁹ Polazeći od Lenjinovog stava o socijalističkim revolucijama, po kojem općeevropske tj. svjetske interese treba pretpostaviti usko nacionalnim, Perivoć zaključuje da su i srpske nacionalne težnje 1848/49. »došle u opreku sa zahtjevima tadašnje evropske revolucije umesto da se sa njima usklade, jer pitanje prava nacija nije izolovano i samostalno pitanje, nego deo opšteg pitanja razvitka revolucije potčinjen celini koji zahteva da bude posmatran s gledišta celine«. ⁴⁰ U skladu s tim shvaćanjem je i zaključno Perovićevo mišljenje o srpskom pokretu 1848—1849: »Zbog toga je srpski pokret 1848, razvijajući se pod uticajem domaćih reakcionarnih snaga koje su stajale na njegovom čelu i koje su bile povezane sa reakcionarnim snagama u Beču i Beogradu, ukupno uzet i posmatran sa gledišta interesa i celine tadašnje buržoasko-demokratske revolucije, bez obzira na svoje opravdane subjektivne težnje, u istoriji evropske revolucije 1848. odigrao reakcionarnu, kontrarevolucionarnu ulogu.« ⁴¹

³⁴ isto, 137

³⁵ R. Perović: O srpskom pokretu u Vojvodini 1848—49, Građa za istoriju srpskog pokreta u Vojvodini 1848—1849, I/1, Beograd, 1952.

³⁶ Perović, n. dj, 42

³⁷ isto, 42

³⁸ isto, 43

³⁹ »Ovo pasiviziranje i predavanje sudbini srpskog pokreta, pogotovo u datoj situaciji, objektivno je predstavljalo kontrarevolucionarni akt i dobilo je značaj prelaženja na stranu evropske reakcije«, isto, 43

⁴⁰ isto, 51

⁴¹ isto, 51

Valjanost takvom pseudomarksističkom pristupu problematici, pri čemu je Perović primjenjivao gotovo sheme bez uvažavanja posebnosti u stupnju razvoja pojedinih zemalja Monarhije, porekao je Bogdanov u radu: »O revolucionarnosti i kontrarevolucionarnosti nacionalnih pokreta u Podunavlju 1848/1849«⁴², objavljenom upravo u povodu Perovićeve studije.

Bogdanov smatra neodrživim da se narod koji se bori za nacionalnu nezavisnost i koji je vojnički napadnut, proglasi kontrarevolucionarnim, jer je njegova borba za slobodu, navodno, reakcionarna spram interesa tadašnje evropske revolucije.⁴³ Ističe i Perovićevo očigledno nepoznavanje relevantne mađarske i njemačke izvorne građe i literature o toj problematici,⁴⁴ što nužno rezultira pogrešnim zaključcima. Tomu treba pridodati i krivi metodski postupak: sam Perović ističe da je u radu polazio od Marxove i Engelsove ocjene o revolucionarnosti mađarskog, a kontrarevolucionarnosti srpskog pokreta 1848,⁴⁵ pa je on apriorno prihativši taj stav »postupio nehistorijski, nematerijalistički..., nije na osnovi objektivnog, svestranog proučavanja konkretne, specifične historijske stvarnosti išao za tim da utvrdi opći karakter srpskog pokreta, nego je s predubjeđenjem, na osnovi unaprijed prihvaćenog općeg suda o kontrarevolucionarnosti toga pokreta prilazio historijskim činjenicama i pojavama«.⁴⁶ Nadalje, Bogdanov analitičkim pristupom pobija Perovićeve teze o reakcionarnosti srpske buržoazije i nesposobnosti pokreta da dosljedno provede buržoasko-demokratsku revoluciju, o stavu prema nacionalnom pitanju i ulozi crkve u srpskom pokretu, o revolucionarnosti mađarskog srednjeg plemstva i plemićke vlade, kao i o međusobnom odnosu srpskog i mađarskog pokreta i njihove uloge u evropskoj revoluciji.

Prilog toj problematici daje i Andreja Radenić, svojim člancima objavljenim u Enciklopediji Jugoslavije⁴⁷ te u knjizi Vojvodina: znamenitosti i lepote.⁴⁸ I taj autor dijeli pokret u tri faze. U prvo;, koja obuhvaća ožujak i travanj 1848, to je spontani pokret vojvođanskog građanstva, seljaštva i radništva, potaknut vijestima o izbijanju ustanka u Beču i Pešti, a njegova se naprednost ogledala u zahtjevima za ukidanjem feudalnih odnosa i stjecanjem političkih sloboda.⁴⁹ Pokret koji u to vrijeme teži za suradnjom srpskih, mađarskih i hrvatskih ustanika, podjednako je intenzivan kako u austrijskom dijelu Vojvodine, u Vojnoj granici, gdje »preovlađuju prougarska nastojanja, jer Ugarska privlači svojom civilnom jurisdikcijom i svojim zahtjevima za liberalizacijom političkog i ekonomskog života«,⁵⁰ tako i u ugarskom dijelu, u Provincijalu, gdje se građanstvo priključuje pokretu »iz antifeudalnih pobuda a za ekonomski i politički liberalizam«.⁵¹ U toj je fazi najbuntovniji element seljaštvo, nezadovoljno umjerenim antifeudalnim zakonima, koji mu ne dodjeljuju zemlju. Građanstvo je u tom sukobu na strani

⁴² vidi bilješku 9

⁴³ Bogdanov, O revolucionarnosti..., 83—84

⁴⁴ isto, 88—92

⁴⁵ Perović, n. dj, 20, bilješka 1

⁴⁶ Bogdanov, O revolucionarnosti..., 93

⁴⁷ Vojvodina u revoluciji 1848—1849, Enciklopedija Jugoslavije 7, Zagreb, 1968.

⁴⁸ Revolucija 1848—1849, Vojvodina: znamenitosti i lepote, Beograd, 1968.

⁴⁹ Radenić, Vojvodina u..., 534

⁵⁰ Radenić, Revolucija 1848—1849, 276

⁵¹ isto, 276

seljaka samo u prvoj fazi pokreta.⁵² Dok su zahtjevi za političkim pravima i među seljaštvom i među građanstvom isticani čitavo vrijeme pokreta, dotle se nacionalni zahtjevi, koji idu za priznavanjem prava narodnosti u okvirima narodno-crkvene autonomije i slobodnom upotrebom narodnog jezika, jedva zapažaju među radništvom i seljaštvom.⁵³ Nacionalizam srpskih ustanika dolazi u prvi plan tek nakon što su Mađari odbili njihove umjerene nacionalne zahtjeve, a to stoga, smatra autor, što su nosioci mađarske revolucije većinom pripadali plemićkim slojevima »i njihovi nacionalni pogledi, programi, ciljevi nosili su aristokratski pečat predrasuda prošlosti o istorijskim pravima mađarske krune nad svim narodima na teritoriji Ugarske«.⁵⁴ Boreći se za vlastitu samostalnost od Austrije, oni istovremeno, stojeći na veliko-mađarskim državotvornim koncepcijama, odbijaju to pravo nemađarskim narodima Ugarske.

Za drugu fazu, koja traje od kolovoza 1848, najznačajnija je skupština u Sremskim Karlovcima u mjesecu svibnju, kao i svi rezultati na unutrašnjem i vanjskom planu, pa autor ističe da »srpski pokret u prvo vreme, do avgusta 1848, zadržava prvobitna antifeudalna i nacionalnooslobodilačka svojstva« te da »narodni zahtevi u srpskim nacionalnim okvirima ostaju sadržinski revolucionarni, antifeudalni«.⁵⁵ Antagonizam srpskog i mađarskog pokreta dolazi u tom razdoblju do potpunog izražaja pa su srpske mase »napuštale krugove ugarskih i prougarskih revolucionara s uverenjem da su u tim krugovima prevladali režinsko konzervativni, mađarsko-džentrijski, šovinističko-antisrpski elementi«.⁵⁶

Treća faza počima od rujna 1848, tj. započinjanja austrijsko-mađarskog rata, i tada pokret gubi revolucionarni karakter, a prevladava utjecaj najkonzervativnijih elemenata na čelu s Rajačićem, koji lišavaju predstavničke liberalnog građanstva vodećih funkcija.⁵⁷ Skretanje srpskog pokreta k dvoru značilo je kraj ustanka, a negativno se odrazilo i na elan srpske vojske, koja potom doživljava mnoge poraze u sukobu s Mađarima.

Ovakva periodizacija identična je Perovićevoj, ali je ocjena pokreta, ukupno uzevši, pozitivna. No iz tih sažetih priloga ne mogu se razaznati autorovi stavovi o svim važnim problemima vezanim uz ustanak vojvođanskih Srba.

U najnovijoj Istoriji srpskog naroda⁵⁸ o tomu piše Slavko Gavrilović. I on naglašava prvobitnu spontanost pokreta, koji je »tokom juna i jula 1848. poobarao i paralisao gotovo sve organe stare feudalne vlasti... i stvorio narodne odbore kao organe vlasti pobunjenog srpskog naroda« te je očigledno da je to bila »nesumnjiva revolucionarna promena, pa se, posmatrano sa tog gledišta, sa gledišta vlasti, jedino kod Srba u Vojvodini može govoriti o sprovođenju narodne i građanske revolucije, kakvu u proleće i leto 1848. ne nalazimo ni kod jednog naroda u Podunavlju«.⁵⁹ Peštanska revolucionarna zbivanja u ožujku 1848. dovode na čelo mađarskog nacionalnog pokreta

⁵² Radenić, Vojvodina u ..., 534

⁵³ isto, 535

⁵⁴ Radenić, Revolucija 1848—1849, 278—279

⁵⁵ Rendić, Vojvodina u ..., 535

⁵⁶ Radenić, Revolucija 1848—1849, 279

⁵⁷ Radenić, Vojvodina u ..., 535

⁵⁸ Srbi u revoluciji 1848—1849, Istorija srpskog naroda, V/2, Beograd, 1981.

⁵⁹ n. dj, 74

srednje plemstvo, koje je bilo protiv radikalnih promjena državnog i društvenog uređenja Monarhije. Ciljevi nezavisne mađarske vlade, ističe autor, bili su »legalizovanje u odnosu prema dvoru, očuvanje klasnih pozicija plemstva i prevlast mađarstva, te suzbijanje i seljačko-plebejskog pokreta i pokreta nemađarskih naroda u Ugarskoj«.⁶⁰ Takvi stavovi mađarske vlade isključuju mogućnost suradnje, suzbivši prvobitnu težnju srpskih ustanika da se zajedno s Mađarima bore za preuređenje Monarhije i dovode do otvorenog oružanog sukoba. U kasnijoj fazi tog sukoba, Srbi su na riječima bili lojalni dvoru, no to ne znači da su se borili protiv Mađara »kao sluge i oruđe kontrarevolucije«.⁶¹ Stanje se promijenilo pobjedom austrijske stvari u Italiji i Češkoj, kad se nastojalo privući dvoru srpski i hrvatski pokret kao saveznike protiv Mađara, a tu je bila presudna uloga Mayerhoffera i Rajačića.⁶² Nakon objave rata Mađarskoj od strane Austrije, i srpski se pokret, »iako u osnovi demokratski i revolucionaran, uključivao u lanac kontrarevolucije«, za što odgovornost snose konzervativci, na čelu s Rajačićem.⁶³

Gavrilović je u osnovi dao vrlo pozitivno mišljenje o srpskom pokretu 1848, premda se i on u tom radu ne dotiče nekih važnih pitanja vezanih uz problematiku vojvođanskog pokreta.

Iz raspoloživih se radova može zaključiti da je ustanak vojvođanskih Srba 1848/49, ukupno uzevši, pozitivno ocijenjen u našoj historiografiji, ali i da postoje različita mišljenja, kako o pojedinim fazama ustanka, tako i o ulozi pojedinih nosilaca pokreta pa će svaki budući rad biti koristan prilog proučavanju te problematike.

⁶⁰ isto, 45

⁶¹ isto, 81

⁶² isto, 83

⁶³ isto, 85

FILOZOFSKI FAKULTET ZAGREB - HUMANISTIČKE I DRUŠTVENE ZNANOSTI

ZAVOD ZA HRVATSKU POVIJEST
INSTITUTE OF CROATIAN HISTORY
ИНСТИТУТ ХОРВАТСКОЙ ИСТОРИИ

RADOVI

VOL. 20

ZAGREB

1987.

FILOZOFSKI FAKULTET ZAGREB - HUMANISTIČKE I DRUŠTVENE ZNANOSTI

Izdavač: ZAVOD ZA HRVATSKU POVIJEST

UREDNIČKI ODBOR

Branka BOBAN, Zagreb, Mirjana GROSS, Zagreb, Josip LUČIĆ, Zagreb, Marijan MATICKA, Zagreb, Ivan OČAK, Zagreb, Tomislav RAUKAR, Zagreb, Petar STRČIĆ, Zagreb

GLAVNI I ODGOVORNI UREDNIK

Josip LUČIĆ, Zagreb

Adresa uredništva: Filozofski fakultet Zagreb — Humanističke i društvene znanosti, Zagreb, Krčka 1

Časopis izlazi jednom godišnje

Cijena ovog broja iznosi 1.000 din

Izdavanje časopisa sufinancira Samoupravna interesna zajednica za znanstveni rad SR Hrvatske - VII.

Rješenjem Republičkog komiteta za prosvjetu, kulturu, fizičku i tehničku kulturu SR Hrvatske br. 6859/1 od 5. X. 1982. časopis »Radovi« oslobođen je plaćanja poreza na promet proizvoda.

Časopis je registriran u Republičkom komitetu za informacije SR Hrvatske pod br. UP-547/2 — 84 — 1984.

RADOVI 20

Za izdavača
dr. *Nikša Stančić*

Tehnički urednik
Franjo Čuješ

SURADNICI U OVOM BROJU

ANTIC dr. LJUBOMIR, Centar za istraživanje migracija, Trnjanska bb, Zagreb

BERTOŠA SLAVEN, student Filozofski fakultet, Zagreb

BRANDT dr. MIROSLAV, ul. Socijalističke revolucije 73, Zagreb

BUDAK mr. NEVEN, Filozofski fakultet, Zagreb

IVELJIĆ ISKRA, Ilica 165, Zagreb

JANEKOVIĆ-RÖMER ZDENKA, Filozofski fakultet, Zagreb

JURIŠIĆ IVAN, Filozofski fakultet — Zavod za hrvatsku povijest, Krčka 1

LAUŠIĆ dr. ANTE, Centar za istraživanje migracija, Trnjanska bb, Zagreb

LOVRENOVIĆ mr. DUBRAVKO, Račkog 1, Filozofski fakultet, Sarajevo

MIJATOVIĆ ANĐELKO, P. Togliatija 12, Susedgrad, Zagreb

MIROŠEVIĆ mr. FRANKO, Zavod za prosvjetno-pedagošku službu SRH, Zagreb

OČAK dr. IVAN, Filozofski fakultet — Zavod za hrvatsku povijest, Krčka 1

PARNICA ROBERT, student Filozofski fakultet, Zagreb

PAVLIČEVIĆ dr. DRAGUTIN, Filozofski fakultet — Zavod za hrvatsku povijest,
Krčka 1, Zagreb

PERIĆ dr. IVO, Istraživački centar JAZU, Lapadska obala 6, Dubrovnik

ROKSANDIĆ mr. DRAGO, Filozofski fakultet, Istorijjski seminar, Čika Ljubina
18—20, Beograd

STRČIĆ dr. MIRJANA, Kumičićeva 42, Rijeka

STRČIĆ PETAR, Arhiv Hrvatske, Zagreb

STUBLIĆ ZLATKO, Vlaška 12, Zagreb

SZABO dr. AGNEZA, Muzej grada Zagreba, Zagreb